

ГАННА ФЕДУЩАК-ПАСЛАВСЬКА

До питання про періодизацію історії розвитку римського права

Як відомо, римське право, яке функціонувало у римській державі, навіть вже після занепаду цієї держави, на багато століть продовжило своє існування на територіях різних країн, та в різних формах продовжує діяти і нині. В історії українського права рецепція римського права відбувалася у формі вивчення; частково, використання на практиці; а також у формі застосування правових конструкцій та принципів законодавцем (зокрема, яскравими прикладами є «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.) та Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р.). Для українського права характерною є непряма рецепція римського права як за західним так і за східним типом. Сьогодні вивчення римського права в Україні спрямоване на відновлення західної правової культури, цінності якої притаманні українському праву. Римське право є однією із тих дисциплін, які не лише дають знання про історію права, окремих правових інститутів, а й сприяють формуванню правової свідомості та юридичного мислення.

Перебування в складі СРСР перервало вироблену століттями традицію вивчення юристами римського права. Український романист, професор Українського Вільного Університету, д-р О. Баранів у праці «Римське право» (1947 р.) писав: «...в сучасності тяжко знайти таку закутину на землі та таку цивілізовану чи півцивілізовану групу людей, щоб в ній не було певного сліду римського права, але є один цілий компактний простір Євразії, в якому система правового виховання та освіти не включає в собі студій римського права та де не існує ані наука римського права, ані дослідники та вчителі його вже на протязі 25-ьох років»¹.

Правда, що у тих самих 40-х роках ХХ ст. в СРСР таки починають з'являтися підручники з римського права, автори яких, критикуючи «буржуазне» римське право, право римського «рабовласницького» суспільства, римське

---

¹ Баранів О. Вступ до науки римського права. Ч.1. Римське право. Мюнхен, 1947, с. 19.

право як право «експлуаторських» держав і т.п., викладають історію розвитку інститутів римського приватного права².

І хоча нині майже у всіх навчальних закладах України майбутні юристи вивчають римське приватне право як окрему дисципліну, наслідки відповідного ставлення до цієї дисципліни маємо і дотепер.

Зокрема, коли при викладанні римського приватного права постає питання про періодизацію історії його розвитку у давньому Римі, то цей процес прив'язують до історії держави. Відтак, найпоширенішою із періодизацій є поділ за формою держави на республіку та імперію, хронологічною межею між якими вважають кінець 30-х років I ст. до н.е. У свою чергу ці періоди поділяють на дрібніші: 1) Рим в царську епоху; 2) ранню республіку (V ст. – 60-ті рр. III ст. до н.е.); 3) пізню республіку (III ст. до н.е. – кін. I ст. до н.е.); 4) ранню імперію (від принципату Августа до початку правління Діоклетіана); 5) пізню римську імперію (від встановлення домініату, тобто правління Діоклетіана, до падіння Західної Римської імперії (IV–V ст.ст.)). При цьому підході три системи, які складають римське приватне право – *ius civile*, *ius gentium* та *ius praetorium* – «відповідають» трьом періодам у розвитку римської держави: царському, республіканському та імператорському.

Ця проста схема, навіть якщо не брати до уваги її, так би мовити, ідеологічну основу, коли право вважається вторинним відносно до держави, не враховує тих фактів, що право (і перш за все римське) є відносно самостійним і, крім того окремо належить говорити про історію розвитку приватного і публічного права.

І хоч проблема періодизації є сферою зацікавлення історії права та держави, дослідження питання становлення, правової природи окремих інститутів приватного (та і публічного) права вимагає звертання до конкретних періодів у розвитку римського права.

Виходячи із позиції про відносну самостійність права, дослідники кін. XIX – поч. XX ст. викладають історію розвитку римського права окремо від історії римської держави. Так Й.О.Покровський³, історію публічного права поділяв на: царський період, республіканський період, період принципату та домініату, а історію приватного права на: цивільне право (*ius civile*), преторське право (*ius praetorium*), посткласичне право (яке об'єднало цивільне і преторське право)⁴. Дослідник В.М. Хвостов у «Історії римського права» поділяв історію розвитку і приватного, і публічного права на три періоди: квіритське

² Новицкий И.Б. Римское частное право. Москва, 1948; Римское частное право/под ред. И.Б.Новицкого и И.С.Перетерского. Москва, 1948.

³ Йосип Олексійович Покровський нар. 5 вересня 1868 р. у родині сільського священика в с.Пустогород Глухівського повіту Чернігівської губернії.

⁴ Покровский И.А. История римского права. Москва: Статут, 2004.

право (*iuscivile*); право народів (*iusgentium*); період занепаду і кодифікації права⁵.

«Засновник української науки римського права»⁶ К. Лоський у праці «Історія і система римського приватного права», викладаючи історію джерел права Риму у параграфі під назвою «Синхроністичний огляд зміни джерел римського права по періодах», бере до уваги такі періоди: 1) період царів, коли головним джерелом права був звичай (*moresmaiorum*) та другорядну роль відігравали закони (*leges*), тобто постанови куріатнихкоміцій, затверджені царем(*legesregiae*); 2) період республіки, коли головним джерелом права стають *leges*, тобто постанови народних зборів, спочатку куріатних, а потім центуріатних, до яких з часом додаються *plebiscite*(постанови трибутних зборів).Врешті *leges* разом з *moresmaiorum* складають *iuscivile*. В цей період з'являються інтерпретації, спочатку – жерців, а потім – приватних законознавців (*iurisprudentes*). З установами посад преторів і курульних едилів, з'являються їх едикти, які до кінця республіки відіграють роль найважливішого джерела приватного права. У зв'язку з поширенням влади Риму на всю Італію і особливо на провінції, так само на підставі едиктів починається розвиток загальнонародного*iusgentium*. Постанови сенату(*senatusconsulta*) за часів республіки відіграють другорядну роль і не мають сили закону;3) часи принципату (29 р. до Р.Х.–295 р. після Р.Х.), коли основним джерелом права стають розпорядження імператорів (*constitutionsprincipum*), і також набуває сили юриспруденція (*responseprudentium*). В цей період народні збори втрачають своє значення, а *leges* і *plebiscite*з часом повністю зникають. Замість них джерелом цивільного права стають*senatusconsulta*, засновані на пропозиціях імператорів(*orationes*). На початку принципату едикти магістратів, особливо преторів, залишаються джерелом *iushonogarium*, але з часом вони набувають сталого характеру, переписуються з едикту в едикт без будь-яких змін, і врешті, імператор Адріан затверджує існуючий едикт, надавши йому обов'язкової сили; 4) в часи абсолютної монархії всі джерела права, крім імператорських конституцій, втрачають свою силу і єдиним джерелом права стає воля імператора, розпорядження якого називається «законом» (*leges*); 5) період, коли римське право завершує історію свого розвитку, набуває сталої форми, відтак його систематизують⁷.

О. Баранів у цитованому вище підручнику «Римське право» вважає, що «історію римського права можна розглядати за чотирма добами: I. Від пра-

⁵ Хвостов В.М. История римского права.- Москва, 1910.

⁶ Баранів О.Вступ до науки римського права. Ч.1. Римське право. Мюнхен,1947. Передмова.

⁷ Лоський К., Історія і система римського приватного права. Т.1. Історія джерел римського права. Київ-Відень: Українське видавництво «Історія і право»,1921, с.18–20.

початків до законодавства XII таблиць. II. Від законодавства XII таблиць до кінця республіки. III. Імператорська доба: Август – Діоклетіан. IV. Імператорська доба: Діоклетіан – Юстиніан»⁸

Радянські історики держави і права, сповідуючи позитивістську ідею про пріоритет держави перед правом, при розгляді питання розвитку римського права, тісно пов'язували його розвиток з історією держави. Наприклад, З.М. Черніловський розрізняє два періоди: 1) рання республіка; 2) пізня республіка і принципат (класичне право). Кодифікацію Юстиніана він розглядає у розділі про феодальні держави у Східній Європі⁹. У П.Н. Галанзи є поділ на три періоди: 1) від утворення римської держави (VI ст. до н.е.) – до першої Пунічної війни; 2) від першої Пунічної війни (264–242 рр. до н.е.) до правління Діоклетіана (284 р. н.е.); 3) від кінця III ст. до кодифікації Юстиніана (VI ст.)¹⁰.

Болгарський вчений М.Н. Андреев описує чотири періоди розвитку римського приватного права: 1) давнє (від утворення римської держави (VI ст. до н.е.) до середини III ст. до н.е.); 2) докласичне право (від сер. III ст. до н.е. до I ст. до н.е.); 3) класичне право (від I ст. до н.е. до кінця III ст. н.е.) – епоха принципату; 4) посткласичне право (від кінця III ст. н.е. до середини VI ст. н.е.) – епоха домінування.¹¹ Подібним є підхід радянського дослідника А.І. Косарева, який у підручнику «Римське право», виданому 1986 року, розглядаючи галузі римського права (як приватного так і публічного) виділяє в історії розвитку права: 1) раннє римське право; 2) класичне право та 3) посткласичне право¹².

Так само і Д.В. Дождьов, виходячи з позиції відокремлення історії розвитку права від історії розвитку держави у підручнику з «Римське приватне право», який багато разів перевидавали у Росії, називає п'ять періодів у розвитку римського приватного права: 1) архаїчний період (753–367 рр. до н.е.); 2) докласичний період (367–17 рр. до н.е.); 3) класичний період (17 р. до н.е.–235 р. н.е.); 4) посткласичний період (IV–V ст.ст.); 5) юстиніанівський період (527–565 рр.)¹³.

Наголошуючи на необхідності виокремлювати процес розвитку приватного права із процесу розвитку римського права загалом, український професор Харитонов Є.О. також виділяє чотири періоди розвитку римського

⁸ Баранів О. Вступ до науки римського права. Ч.1. Римське право. Мюнхен, 1947, с. 39.

⁹ Черніловський З.М. Лекції по римському частному праву. Москва: Юридическая литература, 1991.

¹⁰ Галанза П.Н. Государство и право древнего Рима. Москва: МГУ, 1963.

¹¹ Андреев М.Н. Римское частное право. София, 1971.

¹² Косарев А.И. Римское право. Москва: Юридическая литература, 1986.

¹³ Дождев Д.В. Римское частное право. Москва: Норма, 2003.

права: 1) архаїчний; 2) докласичний; 3) класичний; та 4) посткласичний¹⁴. У тій самій праці, а також у виданому в співавторстві з професором Підпригорою О.А. 2003 року підручнику «Римське право» автори пропонують наступні періоди розвитку римського права: 1) VII–IV ст.ст. до н.е. – дія норм *ius civile*, кодифікація цивільного права; 2) IV–I ст.ст. до н.е. – вдосконалення *ius civile*, формування засад приватного права; 3) I ст. до н.е. – II ст. н.е. – завершення формування приватного права як галузі, розмежування приватного і публічного права; 4) II–V ст.ст. – вдосконалення знайдених рішень, проведення кодифікацій.¹⁵

Серед польських дослідників доволі розповсюдженим є виклад історії розвитку римського права через дослідження історії джерел права. Зокрема, у «Римському приватному праві» В. Осуховський пропонує поділ на джерела права: ранньої республіки, пізньої республіки, принципату та домініату¹⁶ а у праці «Римське право. Інституції» її автори – В. Володкевич та М. Заблоцька виокремлюють джерела права в архаїчний період, докласичний період, класичний період, посткласичний період та джерела юстиніанівського права¹⁷. Такий підхід дає змогу дослідникові процесу становлення окремих інститутів римського права чітко прослідкувати час їх появи, побачити відповідні зміни, зафіксовані у джерелах права. Також у підручниках з римського права польських авторів поширеним є підхід, відповідно до якого окремо викладають історію римської держави та римського приватного права і, відповідно, їх періодизацію. Розглядаючи питання розвитку римського приватного права у підручнику, який був кілька разів перевиданий, А. Дембінський виділяє такі етапи: 1) архаїчне (давнє римське) право; 2) право докласичне; 3) право класичне; 4) право посткласичне; 5) кодифікація Юстиніана¹⁸. У своєму підручнику з римського права В. Розвадовський зосереджує увагу на тих чотирьох етапах у розвитку права, які найчастіше виділяють і інші дослідники, а саме: 1) етап архаїчного права; 2) докласичного права; 3) етап розвитку класичного права; 4) етап посткласичний¹⁹.

Так само й іспанський юрист, спеціаліст з вивчення Дигестів Юстиніана Гарсія Гаррідо М.Х. викладає історію розвитку права, розглядаючи джерела

¹⁴ Харитонов Є.О. Римське право (Інституції).- Харків: «Одіссей», 2000, с. 17.

¹⁵ Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: Підручник. – Київ: Юрінком Інтер, 2003, с. 36–38.

¹⁶ Osuchowski W., *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*. Warszawa: 1986, s. 497.

¹⁷ W. Wołodkiewicz, M. Zablocka, *Prawo rzymskie*. Instytucje. Warszawa 2000.

¹⁸ A. Debinski, *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*. Warszawa 2007, s. 55.

¹⁹ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Warszawa 1991, s. 22–24.

права у давньому і докласичному праві, у класичний та посткласичний періоди.²⁰

Італійський дослідник римського права Дж. Франчозі виділяє чотири періоди розвитку римського права: архаїчний; докласичний; класичний; посткласичний.²¹

Архаїчний період переважно розпочинають VIII–VI століттями до нашої ери, коли виникають перші ознаки існування держави. Він поділяється на монархічний (етруська монархія) і республіканський періоди. Перехід від монархічного до республіканського позначають 509 р. до н.е., коли вигнали Тарквінія Гордого. Для цього періоду характерні значні запозичення від етрусків, а далі і від греків. Кінець періоду припадає на 367 р. до н.е., пов'язаний із ліквідацією патриціанської монополії у державі і виникненням патриціансько-плебейського нобілітету, зрівнянням патриціїв і плебеїв. Джерелами права в архаїчний період були: а) давні звичаї (*mores maiorum*), які походили від предків, оточені ореолом святості (*ius Quiritum*); б) закони царів; в) публічні закони римського народу; г) коментарі (*interpretatio*) понтифіків. Важливою подією у римському законодавстві було видання Закону XII Таблиць (451–450 р.р. до н.е.), який був створений під впливом грецького права. Цей закон відповідав вимогам плебеїв про доступність права, яке раніше приховували понтифіки у своїх оракульських відповідях (*responsa* або *interpretatio*). Але з виданням Закону XII Таблиць не припинилась правотворча активність понтифіків, які у суспільстві, просякнутому релігійно-магічними уявленнями, продовжували інтерпретувати не лише давні *mores*, але й нові закони, і ще довго тримали в таємниці процесуальні формули.

Система *ius civile* (VI–V ст. до н.е.) відповідає періодові архаїчного права та царському періодові.

Докласичний період (367–27 рр. до н.е.), завершується пізньою Республікою, а саме наданням Августу повноважень принцепса, що відкрило дорогу до принципату (і одночасно, класичного періоду римського права). Джерелами права цього періоду є давні *mores* (звичаї), закони (*lex publica*), сенатусконсульти (*senatus consulta*), едикти магістратів, відповіді знавців права (*response prudentium*). Саме на початку цього періоду була встановлена посада міського претора (367 р. до н.е.), який повинен був здійснювати право між громадянами, а також пізніше – претора для перегринів (242 р. до н.е.), який здійснював право між громадянами та іноземцями і в середовищі самих іноземців (перегринів). Міський претор (*praetor urbanus*) з часу встановлення

²⁰ Гарсія Гаррідо М.Х., Римское частное право: Казусы, иски, институты. – Москва: Статут, 2005, с.5.

²¹ Франчозі Дж., Институционный курс Римского права. – Москва: Статут, 2004, с. 423.

цієї посади здійснював судочинство по цивільних справах в місті, а з 242 р. до н.е., коли відповідно до закону ЛіциніяСекстія була встановлена посада претора для перегринів (*praetor peregrinus*), починають обирати два претори.

Можна вважати, що система *ius gentium* (V–I ст. до н.е.) відповідає докласичному періодові у розвитку римського права та періодові республіки.

Стосовно діяльності юристів, то саме в цей період відбуваються події, які сприяли переходу від юриспруденції понтифіків до світської юриспруденції. У 304 р. до н.е. секретар понтифіка Анія Клавдія Цека Гней Флавій обнародував календар днів, у які найкраще розпочинати судовий процес та збірник позовних формул (*actiones*), тобто процесуальні формули. А у 253 р. до н.е. понтифіком стає представник плебеїв Тіберій Курунканий, який дає відповіді (*responsa*) на запити громадян і судових магістратів не в таємній оракульській формі, а публічно. Тобто, в цей період юриспруденція стає світською діяльністю.

Класичний період переважно закінчують відреченням від влади Діоклетіана (305 р. н.е.) – останнього захисника класичного права від вульгаризаційних тенденцій. Однак, Дж. Франчозі²² вважає, що кінець періоду припадає на 212 р. н.е., коли Антонін Каракала (*constitution Antoniniana*) надає громадянство всім підданам Імперії, відкривши шлях проникнення до римського права місцевих правил поведінки (звичаїв). Цю подію пов'язують з варваризацією римського права. Джерела права залишаються ті ж, що і в попередньому періоді, але поступово магістрати втрачають можливість правотворчості (через законодавчу діяльність принципсів і зростання ролі екстраординарного провадження). Помітну роль серед джерел права займає воля імператора. І якщо в перший період Імперії – принципат – ще збереглися республіканські органи (хоч і формально), то в другий – домінат (або абсолютна монархія) – завершився процес еволюції системи джерел права, яку спрощено виражали словами: «чого хоче принцепс, має силу закону» (*quod principi placuit legibus habet vigorem*). Розквіту досягає юриспруденція (класична юриспруденція), яку визначають такі дві ознаки: а) поділ на школи (прокуліанців та сабініанців) та б) одержання юристами права публічно давати відповіді від імені імператора (*ius publici respondendi*).

Останній посткласичний період (305-565 рр. н.е.) починається з поділу Римської імперії на дві частини: Східну (*pars orientis*) зі столицею в Константинополі та Західну (*pars occidentis*) зі столицею у Римі (хоч фактичний поділ відбувся вже в часи правління Діоклетіана). Східна частина за візантійських імператорів перебувала в стані економічного та культурного підйому, а Західна занепадала.

²² Франчозі Дж., Институционный курс римского права. – Москва : Статут, 2004, с.14–41.

Переважно, закінчення періоду пов'язують із падінням Західної Римської імперії, зі смертю Юстиніана (565 р.).

В цей період ще точнішого значення набуває вже цитований вислів: *quodprincipiplacuitlegishabetvigorem*, бо волю імператора визнають законом. Право, що впливає із імператорських конституцій (*leges*) розглядається як «нове право» (*iusnovum*) у порівнянні з «правом давнім» (*iusvetus*), що включало в себе *iura*, тобто, в основному твори класичних юристів.

Остаточне формування системи *iuspraetorium* та створення на базі *iuscivile*, *iusgentium* та *iuspraetorium* єдиного поняття *iusprivatum* (I ст. до н.е.–V ст. н.е.) можна прив'язати до класичного і посткласичного періодів розвитку римського права, а також до періоду імперії як форми Римської держави.

У 426 р. імператор Валентиніан III видав для Заходу конституцію, відому як «Закон про цитування». Ця конституція була розповсюджена і на Східну частину Феодосієм II через *CodexTheodosianus* (закон згодом дістав назву «суд померлих»). Із введенням закону у 438 р. у Кодекс Феодосія, було дозволено використовувати не лише позиції п'яти юристів, але й твори тих юристів, на яких посилалися ці п'ять. До того ж можна було використовувати не лише окремі уривки з творів, а цілі твори.

Юриспруденція в цей період на Заході розвивалася виключно з практичними цілями, на Сході, особливо у візантійську епоху відбувався подальший розвиток юридичної освіти, зокрема у школах Бейрута і Константинополя.

Юристи того часу переробляють і коментують класичні твори, роблячи примітки (коментарі) на полях чи між рядками, які часто стають елементом тексту (глосами). Для періоду характерною є систематизація у збірники (створюють окремі збірники *iura*, збірники *leges* та змішані *iurailleges*) та коментування творів класичних юристів (*iura*), а також імператорських конституцій (*leges*). В цей період виходить *CodexGregorianus*, складений на Сході між 291–292 рр. Ця компіляція дістала офіційне визнання за Феодосія II у 438 р. разом із *CodexHermogenianus*.

З падінням Західної Римської імперії (476 р.) варварські правителі видають закони як для римського населення Імперії, так і для обох частин населення, римського і варварського. Для римського населення було створено «Римський закон вестготів» (*lexRomanaVisigothorum*), виданий у Тулузі у 506 р. та «Римський закон бургундів» (*lexRomanaBurgundiorum*) виданий близько 500 р., а для обох груп населення – римського і варварського – *CodexEurici*, виданий 476 р. королем вестготів Евриком та *EdictumTheodorici regis*, виданий у 500 р. в Італії королем остготів Теодорихом.

Посткласичний період римського права завершується кодифікацією Юстиніана (529–534 р.р.).

Таким чином, найчастіше сьогодні при викладі римського права використовують поділ історії його розвитку на чотири періоди, де центральним

виступає класичний період, коли найвищого свого розвитку досягає римська юриспруденція. Однак і період докласичний не можна недооцінювати, адже саме в той проміжок часу функціонують всі чотири джерела (форми правотворення) римського права: звичай, закон, діяльність преторів, діяльність юристів, розвиток яких сприяв появі розвинутої класичної юриспруденції, удосконаленню римської правової системи в цілому, та врешті, привів до рецепції римського права у правові системи інших країн. У свою чергу архаїчний період дає змогу виокремити час, коли створюються основи власне римсько-національного права, а посткласичний завершує тривалий процес розвитку права, яке було готовим інструментом для регулювання суспільних відносин у країнах віддалених від Риму і в часі і в просторі.

Із проаналізованого матеріалу видно, що деякі автори виокремлюють історію розвитку права та історію розвитку приватного права у Римі.

Очевидно, також, що доволі поширеним є підхід, відповідно до якого історію римського права пов'язують із історією розвитку римської держави.

Адже виділення чотирьох етапів у розвитку римського права не дає змоги повністю уникнути питань пов'язаних з історією держави. Аналізуючи ті найпоширеніші архаїчний; докласичний; класичний; посткласичний періоди, окреслюючи їх хронологічні рамки, автори не можуть абстрагуватися від історії розвитку, особливостей функціонування, обсягу повноважень органів державної влади, політичних подій та їх наслідків, в тому числі і для розвитку права, тощо.

Врахування такого комплексного підходу до викладу періодизації історії розвитку римського права, можливо, полегшить сприйняття великої кількості джерел римського права, дасть змогу студентам поєднати набуті знання з новим матеріалом, допоможе удосконалити систему викладу римського права.

Анотація

У статті проаналізовано різні концепції періодизації історії римського права. Зазначено, що найпоширенішим є поділ історії римського права на: архаїчний, докласичний, класичний та посткласичний періоди. Джерела різних концепцій періодизації цього права співвідносяться з історією Римської імперії.

Ключові слова: римське право, періодизація римського права, концепції періодизації римського права.

Streszczenie

Periodyzacja rozwoju prawa rzymskiego. Zarys problematyki

W artykule podjęto analizę różnych koncepcji periodyzacji historii prawa rzymskiego. Wskazano, że najczęściej dokonuje się periodyzacji na okresy: archaiczny, przedklasyczny, klasyczny i postklasyczny. Różne koncepcje periodyzacji tego prawa mają swoje źródło w odniesieniu od dziejów państwa rzymskiego.

Słowa kluczowe: prawo rzymskie, periodyzacja prawa rzymskiego, koncepcje periodyzacji prawa rzymskiego.

Summary

The Periodization of the History of Roman Law

The article discusses different approaches to the periodization of the history of Roman law. The most frequently applied approach is the division of the history of Roman law into: archaic, pre-classical, classical and post-classical periods. Different approaches to the periodization of Roman Law originate in different viewpoints on the history of the Roman Empire.

Key words: Roman Law, Periodization of Roman Law, approaches to Periodization of Roman Law.